

M. BRETT WILSON İLE YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU VE NUR BABA ÜZERİNE

Abdullah Ezik

- Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ilk dönem metinlerinden biri olan *Nur Baba*, geçtiğimiz günlerde M. Brett Wilson tarafından İngilizceye çevrildi. Oldukça uzun bir zamana yayılan meşakkatli bir çalışmanın neticesi olarak gün yüzüne çıkan metin, gerek Yakup Kadri'nin erken dönem edebiyatına dair düştüğü notlar gerekse bir Alevi-Bektaşî şeyhi olarak Nur Baba karakterine dair sunduğu perspektiflerle dikkat çekiyor.

The Center for Eastern Mediterranean Studies (CEMS) direktörü M. Brett Wilson ile Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Nur Baba* romanı ve eserin İngilizceye çeviri süreci üzerine konuştuk.

Geç dönem Osmanlı edebiyatının önde gelen yazarlarından birisi olarak Yakup Kadri gerek entelektüel çevresi gerekse metinleriyle özel bir figür olarak görülebilir. Öte taraftan yazarın Nur Baba ile başlayan romancılığı ilerleyen yıllarda bambaşka bir hat üzerinden genişleyerek zaman içerisinde bambaşka bir yol üzerinden devam etmiştir. Oldukça zengin, katmanlı ve belirli noktalarda çeşitli ideolojilerle iç içe geçen bir anlayıştır bu. Yaban, Ankara, Sodom ve Gomore'de olduğu gibi. Tüm bu metinlerden farklı olarak Nur Baba, yazarın ilk metinlerinden biri olmanın ötesinde Yakup Kadri'nin başlangıçtaki edebî fikirlerine dair ipuçları vermesi bakımından da özel bir eser olarak görülebilir. Öncelikle bir akademisyen olarak yolunuz Yakup Kadri ile nasıl buluştu? Sizi Yakup Kadri çalışmaya yönlendiren temel faktörler neler oldu?

Yakup Kadri ile ilk kez bir akademisyen olarak değil, bir öğrenci olarak karşılaştım. 1999-2000 yıllarında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümüne değişim programı ile gelmiştim ve Cumhuriyet tarihi üzerine aldığım bir derste *Yaban* romanı tartışılıyordu. Romanı okumadığım için bu tartışmaya pek katılamadım ve kitabı okumaya karar verdim. En ünlü kitabı olmasına rağmen o dönemde İngilizceye

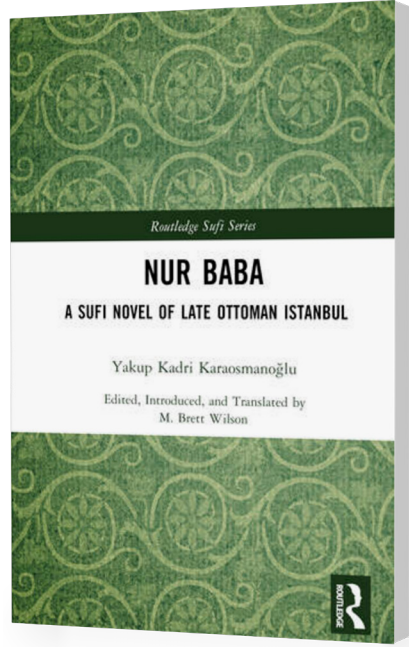
çevrilmemişti. Aslında hiçbir romanı İngilizceye çevrilmemişti ve bu beni çok şaşırtmıştı. Almanca, evet, İtalyanca, evet, Sırpça-Hırvatça, evet, Slovakça, evet, ama İngilizceye çevrilmemişti. Dolayısıyla bu, baştan sona Türkçe okuduğum ilk roman oldu. En hafif tabirle çok yavaşım. Yakup Kadri'nin Türkçesi 90'ların İstanbul'undaki Türkçe değildi (!). Kitabı büyüleyici bulmuştum çünkü romanın kahramanının bir Anadolu köyünde yaşadığı güçlü yabancılaşma duygusunu aktarıyordu. Kendi ülkesindeydi ama ondan çok uzaklaşmış ve çok yabancılaşmıştı. Romandaki çoğu ayrıntıyı hatırlayamıyorum ama bu duygu 23 yıl sonra bile aklımda. Bu bir roman için oldukça büyük bir başarı.

Duke Üniversitesindeki doktora çalışmalarım sırasında, tamamen farklı bir konu olan Kur'anın Türkçe çevirilerinin tarihi üzerine araştırmalarda bulundum. *Nur Baba*, tez araştırmasının bir yan projesi olarak ortaya çıktı. Çok yetenekli bir akademisyen ve aynı zamanda da Türk romanı konusunda üretken bir çevirmen olan Erdağ Göknar, Duke'taydı. Ben de ona *Nur Baba*'yı çevireceğim ve toplantılarımızda bu çevirileri tartışacağımız bir ders ("Independent Study") yapma fikriyle gittim. Kabul etti ve bunu birkaç yıl boyunca yaptık. İlk çeviriler çok sorunluydu. Şimdi onlara dönüp bakmak acı verici. Zorlu bir tirmanıştı ve kitabı okunabilir hâle getirmek için uzun yıllar süren revizyonlar gerekti, ama şimdi, söylemekten mutluluk duyuyorum ki, sonunda bitti.

Bu romanı seçtim çünkü modern Türkiye, sufizm ve Alevi-Bektaşî grupları üzerine yazılmış pek çok kitapta bu romandan bahsedildiğini görmüştüm. Türkiye'de bulunduğum süre boyunca çok sayıda Alevi dost edindim ve Bektaşî tarikatına ve Aleviliğe her zaman ilgi duydum, bu ilgi de bugüne kadar devam etti.

Nur Baba, az önce de belirttiğim gibi hem Yakup Kadri'nin ilk romanlarından biri olması hem de ele aldığı konuyla dikkat çeken bir eser. Peki Nur Baba, hangi yönleriyle sizin dikkatinizi çekti?

Bildiğim kadarıyla *Kıralık Konak*, *Nur Baba*'dan önce yayımlandı. Her hâlükârda, Yakup Kadri kariyerinin çok başındaydı ve sansasyonelliği ve tartışmalı içeriği nedeniyle onu ünlü yapan *Nur Baba* oldu. Her ikisi de elit ailelerin ve kurumların çöküşünü incelediği için, tematik olarak *Kıralık Konak* ile yakından ilişkilidir.

Nur Baba okuyucuyu şok etmek üzere kurgulanmış gibi duruyor. Tartışmaları alevlendirmek istiyor. Romanın ilk satırı şöyle: “Dem bitti mi?” Tek sorun tekkedeki sefahat değildi. Halide Edip’in yaklaşık bir asır önce işaret ettiği gibi, roman kadınları da çok olumsuz bir şekilde tasvir ediyor. Bence Yakup Kadri de bu romanın ses getireceğini tahmin ediyordu, hatta belki de adını duyurmak için bunu bilerek yapmıştır. Birçok eleştirmen romanı bu şekilde değerlendiriyor. Spekülasyonları bir yana bırakırsak, onun kariyerini başlatan bu roman oldu ve Muhsin Ertuğrul yönetmenliğinde, Türk sinemasının ilk filmlerinden biri olarak, beyaz perdeye aktarıldı.

Bence edebî bir eser olarak dikkate değer birçok yönü bulunuyor, örneğin dönemin elit kültürünü, Boğaziçi yalı kültürünü, sufi çevrelerde zengin ve fakirlerin bir aradalığını ve ölüm döşeğindeki Osmanlı İmparatorluğu’nda ailenin kırılmasını tasvir etmesi gibi.

Roman ve romanın çevirim sürecine dair kaleme aldığınız yazıda Yakup Kadri ve Nur Baba’ya dair birçok açıklamada bulunuyorsunuz. Romanın alt başlığı da bu noktada zaten epey fikir verici: “A Sufi Novel of Late Ottoman Istanbul”. Bu bağlamda, bir sufi-Bektaşî romanı olarak Nur Baba’ya nasıl yaklaşılmalı? Burada Yakup Kadri nasıl bir sufizmden/Bektaşîlikten söz eder?

Benim eklediğim bu alt başlık herkesi memnun etmeyebilir. Aslında kitabın orijinalinde şu alt başlık vardı: “Muhabbet Mürşidi.” Ancak onu İngilizceye çevirince pek de güzel durmadı. İngilizce okuyan kitle için çok bir anlam ifade etmiyordu. Diğer çeviriler başlığı tamamen değiştirmişler, örneğin Annemarie Schimmel’in Almanca çevirisinin başlığı *Flamme und Falter: Ein Derwisch-Roman* (“Ateş ve Pervane: Bir Derviş Romanı”). Roman, seçkin ailelerden gelen iki kişinin bir Sufi tarikatında manevi bir arayışa çıkmasını konu alıyor. Bu anlamda, kitap bir “Sufi” romanıdır, ancak kitap içerik itibarıyla daha çok yazarın belirli bir Bektaşî tekkesine bakış açısını yansıtır, bu nedenle daha çok bir yabancıncın, bir gözlemcinin gözünden yazılmıştır. Anlatıcı için tekke egzotik ve gizemli bir yerdir. Ve çoğunlukla gördüklerinden hiç hoşnut olmaz: Tekkenin şeyhi Nur Baba’yı felsefe ya da maneviyat hakkında çok az bilgisi olan cahil bir karakter olarak görür. Tekkede toplanan kalabalık güvenilir olmayan ahlaksız elitlerdir. Tekke çocuksu, olgunlaşmamış ve kaba bir sanat ve hat levhalarıyla doludur. Bektaşî tarikatı ritüellerini geri kafalı, hiyerarşik ve aşağılayıcı olmakla eleştirir. Tarikatın doğası gereği aile karşıtı olduğunu düşünür ve gerçekten de romanda birçok ailenin dağıldığını görürüz.

Ama bir yandan da güzel ve çekici şeyler bulur: mesela müzik, özellikle de Bektaşî nefesleri. Yakup Kadri için bu nefesler hayranlık uyandırıcıdır ve canlı bir maneviyatın yanı sıra Türk ulusunun duygusal-dini bilincine açılan bir penceredir. Ayrıca Bektaşî muhabbet kavramının ve hayata yaklaşımının bazı yönlerinden de etkilenir. Romandan bir pasaj aktarmak gerekirse:

“Merhum Hamdi Bey’in hiçbir defa kendisine ait bir iş için üzüldüğü, kızdığı, meraklandığı olmamıştır.

Ne itseler ana şakir, ne kılsalar ana şad (Ona ne yaparlarsa yapsınlar şükreder, ona ne yaparlarsa yapsınlar neşelidir)

sözü onun hareket düsturu idi. Tekkede birçok hakaretlere maruz kalır, hiç sesini çıkarmaz ve kimseye asla kin bağlamazdı.”

Nur Baba’dan önceki büyük ve bilge Bektaşî ustalarından da bahseder mesela. Ona göre son neslin kalitesi düşmüştür, başka bir deyişle eskiden iyi olduklarını öne sürer. Bu, 1925’te tekke ve zaviyelerin kapatılmasından önce ve sonra birçok sufi tarikatı arasında da yaygın bir iddiadır. Roman bağlamında bile Nur Baba’nın tekkesi bir tuhafılık olarak tasvir edilir: diğer tekkelerdeki Bektaşîler, Nur Baba ya da müritleriyle konuşmayı reddederler. Bunun anlamı, İstanbul’da iyi ve ahlaklı Bektaşîlerin de bulunduğu ve Nur Baba’nın bir yüz karası olduğudur.

Dolayısıyla, Bektaşî tasavvufunun romanda ortaya koyulan resmi karmaşıktır, ancak genel olarak olumsuz bir resimdir bu. Çünkü tekke oraya giden insanlar üzerinde yıkıcı bir etkiye sahiptir ve şeyhin kötü niyetleri vardır.

Romanın kendi içerisinde birçok spesifik ifade, kavram ve değerden söz ettiği ifade edilebilir. Bu hem yazarın diline hem de ele aldığı konuya göre gittikçe derinleşen bir mesele aslında. Söz konusu tüm bu kavramları, ifadeleri, üslubu İngilizceye aktarırken nasıl bir yol izlediniz? Nasıl bir çeviri süreci geçirdiniz?

Evet, bu roman sınırlarımı zorlayan pek çok zorluğa sahipti. Bazı terimler ve ifadeler hususunda bazı Türk arkadaşlarıma danıştım ve çoğu zaman çevirinin zorluğu karşısında şok oldular. Sadece tasavvufi terminoloji değil, aynı zamanda Bektaşî Sufi tarikatına özgü ifadeler ve biraz da şiir... Romanın Türkçe baskıları bile, Bektaşî tarikatı ve yüzyıl başı İstanbul’u hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan çağdaş Türk okuyucusunun ihtiyaç duyacağını düşündüğüm bazı durumlardaki açıklamalardan yoksundur. Benim yaklaşımım, mümkün olan her yerde çeviri yapmak ve çevirinin anlamı tam olarak okuyucuya ilemediğini düşündüğüm durumlarda da açıklamalarda bulunmak şeklinde oldu. Çevrilmeden bırakılmış teknik terimlerle dolu bir metin çok da keyifli bir edebî deneyim sunmaz, bu yüzden bundan kaçınmak için elimden geleni yaptım. Ancak haklısınız, açıklama için çok sayıda dipnot veriyorum çünkü bu kitap akademik bir yayınevi tarafından basıldı ve ben bunu temel amacı bilgilendirmek olan akademik bir yayın olarak görüyorum. Ayrıca bu notlardaki bilgileri romanın içeriğini anlamak için gerekli görüyorum.

Bazı terimlerin anlamları romanda açıklanıyor ki bu da Yakup Kadri'nin kuşağındaki Türk okurların da bunları anlamayacağını bir kanıtı.

Sürece gelince, her şeyden önce uzun ve yavaştı. 2007'de başladık, bu yıl tamamladık. Yine de keyif aldım çünkü çeviri, Osmanlı Türkçesi ve son dönem Osmanlı İstanbul'u hususlarında çok şey öğreniyordum.

Bir İstanbul romanı olarak da Nur Baba'nın geniş bir hat çizdiğini, Beyoğlu'ndan Üsküdar'a kadar birçok semti içerisine aldığını, Boğaziçi'ni birçok farklı mahallesiyle işin içerisine dâhil ettiğini söylemek mümkün. Yakup Kadri'nin özellikle de ilk dönem edebiyatında İstanbul oldukça başat bir yerde durur. Bu bağlamda Nur Baba'da nasıl bir İstanbul ile karşılaşırız? Bir Bektaşî tekkesi için 1910 ve 20'ler özelinde nasıl bir İstanbul söz konusudur?

Romanda geçen şehir, 1880'ler ya da 90'larda II. Abdülhamid'in İstanbul'udur. Bunu şuradan biliyoruz ki, romanda Muallim Naci'nin tekkede bulunduğu ve onun 1893 yılında vefat ettiği anlatılıyor. Ayrıca Yakup Kadri, o dönemde tekkeyi yöneten gerçek bir Bektaşî babası olan Nuri Baba'nın adını kullanmıştır. Onun meşhur bir kartpostalı vardır, belki görmüşsünüzdür. Yani bu, Yakup Kadri'nin Abdülhamid'in saltanatının gölgesi altındaki bir İstanbul tahayyülüdür. Karanlık, boğucu ve yalnız. Enerji ve canlılıktan yoksundur. Bektaşî tekeleri ise tam tersine bir renk, müzik, eğlence ve macera yuvasıdır.

Romanda, bir önceki padişah Abdülaziz dönemindeki Boğaziçi, özellikle zenginlerin büyük yalılarında, kayıklarda ve kıyıda geceleri şarkılar söylenen, şenlikler yapılan harika bir eğlence yeri olarak tasvir edilir. Ancak Nur Baba'nın döneminde bu eğlence ve kaygısız yaşam alanı Bektaşî tekkesine, kapalı kapılar ardına, denizden uzağa, şehrin ücra bir köşesi olan Çamlıca tepesine taşınmıştır.

Gördüğümüz diğer İstanbul ise Beyoğlu, özellikle de bugünkü İstiklal Caddesi boyunca uzanan dükkânlardır. Romanın kahramanı Nigar Hanım, Fransızca ya da İngilizce isimleri olan mağazalara alışverişe gider. Tünel ve Lebon Pastanesi gibi (Yakup Kadri'nin de sık sık gittiği) yerlerden de bahsedilir. Yani Boğaz'ı, Beyoğlu'nu, Nişantaşı'nı görürüz ama eski şehirden bir sahne bulamayız, Üsküdar'dan geçmek dışında Müslüman mahalleleri görünmez, camilerden ya da pazarlardan hiç söz edilmez. Bu, Avrupalı zevkleri olan ve zamanlarını eski şehirde geçirmeyen zenginlerin İstanbul'udur. Aynı zamanda vapurların ve funikülerin İstanbul'udur. Yani hem Avrupalı kıyafetlere doğru kayan bir kültürü hem de ulaşımdaki teknolojik gelişmeleri görürüz.

Nur Baba'nın oldukça dünyevi bir karakter olduğu kişiliği, şehvet düşkünlüğü, çevresindeki hemen herkesi aldatması ve dünyaya bakışı gibi birçok izlek üzerinden anlaşılabilir. Dolayısıyla uhrevi olması beklenen ancak tam tersi bir istikamette dünyevi bir hayat süren bir figürdür kendisi. Son olarak Yakup Kadri, Nur Baba üzerinden ortaya nasıl bir eleştiri koyar? Bu roman genel hatlarıyla bir su-

fizm/Bektaşılık eleştirisi midir yoksa Nur Baba salt bir roman kahramanı olarak kendi dünyasıyla mı sınırlıdır?

Harika bir soru. Bu romanın sadece Nur Baba'yı değil, aynı zamanda Bektaşılık geleneklerini ve tekke kültürü diyebileceğimiz şeyi de eleştirdiğine şüphe yok. Anlatıcı entelektüel açıdan hayal kırıklığına uğramış, manevi açıdan da yavan bulmuştur. Tarikatın ritüelleri hakkında alaycı yorumlar yapar, hiyerarşiyi onaylamaz ve tekkedeki materyallerden ve sanattan tiksindir. Örneğin, tekkedeki postların (kilimlerin) kokusu ve ortak bir bardaktan içme geleneği midesini kaldırır. Nur Baba'ya gelince, o menfur bir karakterdir: manevi konularla hiç ilgilenmez ve paylaşacak çok az bilgisi vardır. Asıl amacı kadınlar, şarap ve para aracılığıyla elde edeceği zevktir. Tekkenin kontrolünü ele geçirmek için üvey annesiyle yarı ensest bir ilişki içinde evlenecek kadar ileri gider. Bu, 1920'lerin başında modernist düşünürler arasında yaygınlaşan klişe bir istismarcı şeyh imajıdır. Erken Cumhuriyet Dönemi medyasının yanı sıra, Peyami Safa ve Refik Halid Karay gibi önde gelen yazarlar da şeyhleri yırtıcı hayvanlar olarak işlemek konusunda Yakup Kadri'yi takip etmişlerdir. Yani birçok açıdan gerçekten de son derece eleştirel bir portredir bu.

Ancak roman genel olarak bir tasavvuf eleştirisi değildir. Bununla tekkelerdeki tasavvufu değil, edebiyat ve felsefenin tasavvufunu, onun entelektüel ve kültürel geleneklerini kastediyorum. Genç Yakup Kadri "yüksek" tasavvufu takdir ediyordu ve kendi kuşağının diğer entelektüelleri gibi, tasavvuf kültürünün ulusal Türk kültürünün bir deposu, Türklerin kişiliği hakkında bir şeyler kaydeden bir metinler bütünü olduğu fikrine hayranlık duyuyordu. Ayrıca anılarında, Manisa'daki Mevlevi dervişleri gibi onu gerçekten etkileyen bazı sufilerle karşılaşmalarını da kaydeder.

Yakup Kadri ve onun kuşağındaki diğerlerinin entelektüel dikkatlerinde tuhaf olan şey, Bektaşileri egzotik bir öteki ve sansasyonel bir konu olarak yazmayı seçmeleridir, oysa aynı dönemde edebiyat sahnesinde çok bilgili ve modern Bektaşiler vardı. Rıza Tevfik, Bezmi Nusret, Samih Rifat ve Ahmet Rıfkı gibi isimlerden söz edilebilir. Bektaşiliğin çağdaşları tarafından çeşitli şekillerde modernize edildiğini kabul etmek yerine, sansasyonellik ve oryantalizm gibi bir kolay lokma seçilmiştir. İyi bir romandır ancak tarikatın durumu hakkında yanıltıcı bir analizdir.